

Известия списание на Икономически университет 3 (2019)

ИЗВЕСТИЯ

списание на Икономически университет – Варна

<http://journal.ue-varna.bg>

ДИРЕКТНИ ЕФЕКТИ ОТ ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ В ПРОИЗВОДСТВОТО НА АВТОМОБИЛНИ ЧАСТИ В БЪЛГАРИЯ

Мирослав МАНЕВ¹

¹ Финансов експерт, Съвместен секретариат по Програма INTERREG V-A Румъния-България, България. E-mail: manev@ue-varna.bg

JEL F21, F23

Резюме

Ключови думи:

преки чуждестранни инвестиции, автомобилна индустрия, директни (преки) ефекти.

Представени са резултатите от проведено изследване за анализ и оценка на директните (преките) ефекти от преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ) в производството на автомобилни компоненти в България. Изполваната методика се базира на данни от годишните финансови отчети на предприятията в бранша, разделени по признак българска и чуждестранна собственост. Филиалите на транснационалните корпорации (ТНК) в бранша генерират силен положителен ефект чрез увеличен технологичен капацитет, генериране на заетост, приходи и печалба, както и разходи за възнаграждения. Същевременно е установено задълбочаване на технологичната пропаст между предприятията с чуждестранна и с българска собственост. Изненадващи са намаляващите разлики и уеднаквяване на средната работна заплата, ниските равнища на корпоративни инвестиции в НИРД и пасивната позиция относно опазването на околната среда.

© 2019 Икономически университет – Варна

Цитиране: МАНЕВ, М. (2019) Директни ефекти от преките чуждестранни инвестиции в производството на автомобилни части в България. *Известия. Списание на Икономически университет – Варна*. 63 (3). с. 213 - 233.

Въведение

Преките чуждестранни инвестиции (ПЧИ), при засилващата се глобализация, са ключова движеща сила за световния икономически растеж и развитие. Правителствата разглеждат привличането им като основен приоритет и мерило за успех. Все по-значима роля в този процес се пада на развиващите се иконо-

мики, които за 2017 година реализират входящи инвестиционни потоци от 717 млрд. долара или 50,18% от привлечените чуждестранни капитали по данни на УНКТАД (2018).

Освен чисто финансовите аспекти, чуждестранните инвеститори водят със себе си най-добри практики, както и управленски, организационни и технологични знания. В световен мащаб предприятията, обект на преки чуждестранни инвестиции, оказват значително влияние върху производителността на труда. За 2016 година те генерират заетост от 2,53%, произвеждат 11,1% от брутната добавена стойност и 33,33% от световния износ по данни на УНКТАД (2017, стр. 26). Чрез осъществяването на пряка чуждестранна инвестиция възникват множество директни ефекти за приемащата страна чрез създадени работни места, по-високо заплащане, данъчни постъпления, износ, пренос на технологии, капитал и др.

При вземане на решение за чуждестранна инвестиция инвеститорите преследват собствени корпоративни интереси, които често не съвпадат с интересите на приемащите икономики. Политиките на много страни по привличане и стимулиране на чуждестранни инвестиции трябва да отговарят на техните национални цели и приоритети. Ето защо е наложително да се установи влиянието им върху приемащите икономики. На тази база може да се разработи адекватна и целесъобразна икономическа политика, която да цели приобщаване на интересите на чуждестранния инвеститор с националните интереси, за да се мултиплицират положителните ефекти и да се ограничат отрицателните такива.

Целта на изследването е да се установи влиянието на предприятията с чуждестранна собственост, произвеждащи автомобилни части в България, и производствата от тях директни ефекти на микроравнище.

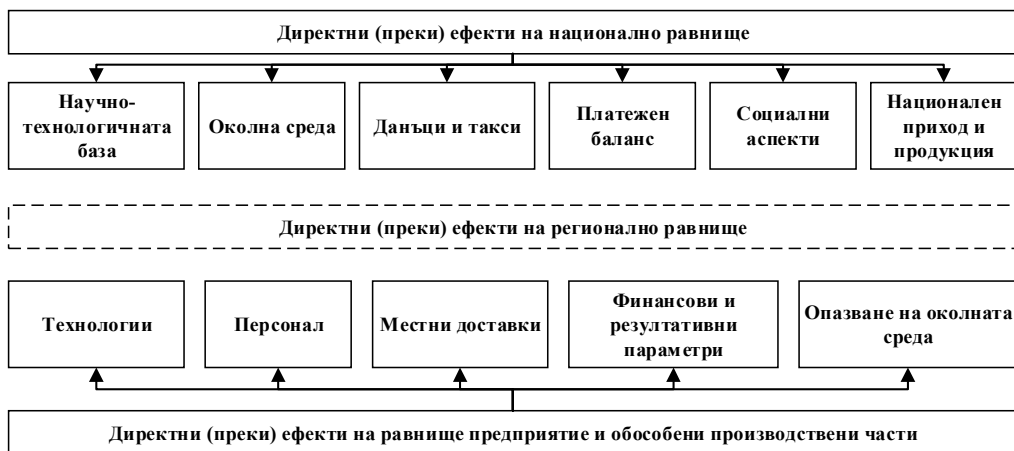
Въпреки нарастващото значение на вноса на ПЧИ и производството на автомобилни компоненти в България, липсват данни за дела на предприятията с чуждестранно участие в изготвяните статистически бази данни от НСИ и БНБ. На база на възможните данни, които могат да бъдат извлечени от финансови отчети, статистически бази данни, анкети с представители на предприятията, е направен опит за оценка на всички значими директни ефекти на микроравнище за предприятията с чуждестранно участие, произвеждащи автомобилни части. Въпреки наличните изследвания, няма проучване, което да оцени всички аспекти на цялостния директен ефект на микро- или макроравнище.

1. Теоретични аспекти на директните ефекти от ПЧИ

Преките (директни) ефекти върху приемащата страна възникват първоначално при трансфера на входящата инвестиция и с течение на времето чрез опе-

ративната дейност на предприятието с чуждестранно участие. Те произлизат от комбинирането на финансов капитал, производствени технологии, НИРД, управленски, организационни и маркетинг практики, умения и предприемачество. За оценяване ролята на транснационалните корпорации обикновено се слага равенство между пряка чуждестранна инвестиция и прякото ѝ влияние чрез повишаване нивата на заетост, данъчни постъпления, реализиран износ, заплащане на наетите нови технологии. Преобладава мнението, че чрез повишаване на тези показатели се постига икономически растеж на приемащата страна.

Слабост в съществуващите теоретични постановки според Бломстром и Персон (1983) и Бломстром, Коко и Зеян (2000) е частичното обхващане на възможните канали за директно влияние от преките чуждестранни инвестиции. Множество други източници като Дънинг (2008), Форте (2013) и УНКТАД (1999) разглеждат влиянието на ПЧИ върху приемащата страна по-общо, включвайки в класификациите си както директни, така и косвени ефекти.

Източник: Фигурата е съставена от автора.

Фиг. 1. Директни (преки) ефекти от ПЧИ според равнището им на проявление

На фона на разгледаните класификации се наблюдават известни различия в обхвата и фокуса на аспектите, определящи директния ефект от ПЧИ. Поради приетия по-общ подход на тези източници, за целите на нашето изследване е нужно мненията на отделните автори да бъдат значително прецизирани. Затова е удачно разглеждането на директните ефекти в зависимост от равнището им на

проявление (виж фиг. 1) – на национално (макро) ниво и на ниво предприятие и обособени производствени части.

Прави впечатление, че някои от описаните директни ефекти имат свързано проявление както на национално, така и на ниво предприятие. Тези прилики се дължат на сравнително условното делене на микро- и макроелементи и предполагат разглеждането им поотделно, за по-добро разбиране на директните ефекти от чуждестранните инвестиции. Подобна класификация може да включи в себе си и едно междинно регионално ниво на проявление на ефектите. Тъй като фокусът е към изследване на ефектите на ниво предприятия, в таблица 1 авторът извежда характеристиките на директните ефекти на микроравнище.

Таблица 1

Директни (преки) ефекти от ПЧИ на микроравнище

Видове ефекти на микрониво	Характеристика на ефекта
1. Технологични параметри	Директните ефекти върху равнищата на технологии и технологичен капацитет се определят от ролята на ТНК като създатели и разпространители на ново знание. Чрез осъществяване на значителни разходи за изследователска дейност се цели изграждане на технологичен и иновационен капацитет, чиито резултати да бъдат от полза за цялата корпоративна група.
1.1. Изграждане на технологичен и иновационен капацитет	Транснационалните корпорации играят фундаментална роля в създаването и внедряването на иновациите и технологиите в световен мащаб. 98% от 700-те най-големи фирми, осъществяващи разходи за НИРД, са ТНК. На тях се падат 69% от НИРД, осъществявани от световния бизнес (Bretana, 2004)
1.2. Технологичен трансфер	Освен чрез създаване на нови, нивото на използваните технологии бива повлияно чрез осъществяването на трансфер и адаптация на съществуващи технологии.
2. Персонал	
2.1. Заплащане на персонала	Множество емпирични изследвания наблюдават наличието на по-високо заплащане на заетите в предприятията с чуждестранно участие. Основната причина идва от реализирането на по-висока производителност, а оттам и възможността за по-големи възнаграждения спрямо фирмите местна собственост.
2.2. Средносписъчен брой персонал	Ефектът върху наетия персонал в голяма степен зависи от формата за осъществяване на инвестицията. При създаване на ново предприятие „на зелено“ или чрез джойнтвенчър се разкриват нови работни места поради увеличаване на производствения капацитет. При придобиване на съществуващо предприятие първоначалният ефект върху заетостта е незабележим.

2.3. Квалификация и мотивация на персонала	Транснационалните корпорации обикновено предлагат широк спектър от собствени програми за обучения на наетите от всички нива и най-вече за висококвалифицираните кадри.
3. Местни доставки	Когато местната икономика не предлага междинни продукти в нужното съотношение цена/качество, предприятията с чуждестранно участие заместват местните доставки с внос. Подобен сценарий поражда негативно влияние поради намалените поръчки и по-слабо местно участие в крайния продукт. И обратно, при добре развита местна икономика, наличие на конкуренция, поощрения от страна на държавата и други фактори се наблюдава увеличаване на доставките и разширяване на производствения капацитет на приемащата икономика.
4. Финансови резултати и показатели	
4.1. Приходи и финансов резултат	Като положителен може да се тълкува ефектът от повишаване на продажбите и генерирането на печалба от филиалите на транснационалните корпорации.
4.2. Ефективност и рентабилност на приходи и разходи, производителност на труда	Изменение в равнището на направените разходи се влияе от множество фактори – специфики на сектора, инвестиционна и финансова политика, цени на ресурси, методи за амортизация и други. Разходването на средства трябва да бъде съпоставено с генерираните от тях приходи и печалба и на тази база да се изчисли тяхната ефективност и рентабилност.
5. Опазване на околната среда	Политиката на корпорациите относно опазване на околната среда често се нагажда спрямо националните закони в приемащите дестинации. При ниски норми корпорациите може да се възползват чрез изнасяне на по-стари и евтини технологии и съответно отделяне на повече вредни вещества.

Източник: Таблицата е съставена от автора.

Представянето на ефектите на микро- и макроравнище може да включи и едно междинно регионално ниво на проявление на ефектите. Регионалните аспекти включват в различна степен останалите две групи и за целите на проучването могат да бъдат пренебрегнати.

2. Методически основи за анализ и оценка на директните ефекти от ПЧИ

Навлизането на преки инвестиции и последващото функциониране на предприятията с чуждестранно участие води до значителни директни ефекти, които варират по интензитет и посока. Най-често срещани измерители в медиите и общественото пространство са размерът на първоначалната инвестиция, новите работни места, увеличеният износ и по-доброто заплащане.

Общото в съществуващите емпирични изследвания е частният фокус върху определен аспект на директното влияние от преките чуждестранни инвестиции. Като пример могат да бъдат посочени изследвания относно производителност на труда (Гирма и др., 2014), заетост (Винтила и Попеску, 2012), заплащане (Ге, 2006), обучения и повишаване на квалификацията (Винд, 2008), данъчни постъпления (Махмуд и Чаудари, 2013), технологичен трансфер (УНКТАД, 2011), внедрени системи за управление на околната среда (Зенг и Ийстин, 2012), замърсяване на околната среда (Хитам и Борхан, 2012) или обхващащи няколко направления (Колев, 2012), (Младенова, Димитрова и Колев, 2005). Авторите избягват подход за оценяване на всички известни от теорията директни ефекти и предпочитат да се концентрират върху специфична част от тях. В повечето се изследват отделни показатели на макроравнище, а обектът на изследване най-често е на ниво регион, държава или група страни. Тъй като фокусът на този труд е проучване на ефектите, реализирани на ниво предприятия, то методика, базираща се на изведената класификация, предполага оценяване на директните ефекти на микроравнище.

Прякото влияние на чуждестранните инвестиции включва комбинация от положителни и отрицателни аспекти, които възникват в зависимост от множество фактори. Поради многообразния характер на изследваните параметри, извеждането на методика трябва да бъде съобразено с наличните данни или поточно ограничеността на изследователите до такива. Затова, съобразявайки се с представената обширна класификация на микроравнище, съществуващите емпирични изследвания по въпроса, възможните данни, които могат да бъдат извлечени от финансови отчети, статистически бази данни, анкети с представители на предприятията, е направен опит за оценка на всички значими директни ефекти на микроравнище за предприятията с чуждестранно участие, произвеждащи автомобилни компоненти. Въпреки наличните изследвания, няма проучване, което да оцени всички аспекти на цялостния директен ефект на микро- или макроравнище.

За оценка на индикаторите на директните ефекти от дейността на предприятията с чуждестранно участие авторът извежда система от показатели на микроравнище, съобразени със спецификите на изследвания бранш (табл. 2). Информационното осигуряване се основава на вторични данни от годишните доклади за дейността и финансови отчети на изследваните предприятия, бази данни на Националния статистически институт и първични данни от проведено анкетно проучване в периода 01.11.2015 – 15.02.2016 година. Избраният обхват на изследване е предприятията от група С 29.3 „Производство на части и принад-

лежности за автомобили” по КИД – 2008, с което не се изчерпват всички съществуващи производители на автомобилни компоненти и екипировка в България. Съществуват и други предприятия с частично сходна дейност, които формално се отчитат към други групи и сектори според КИД – 2008 и по тази причина не са включени в изследването. Значително ограничение в методиката произлиза от практиката за разкриване на данни от НСИ, които са в обобщен вид за цялата група С 29.3, т.е. не се предоставят данни на ниво отделно предприятие поради съображения за конфиденциалност.

Таблица 2

Индикатори и показатели за измерване директните ефекти на микроравнище

Индикатори и показатели	Вид величина	Източник данни
1. Технологии		
1.1. Изграждане на технологичен и иновационен капацитет		
Разходи за НИРД	Абсолютна	НСИ
Разходи за придобиване на ДМА, предназначени за НИРД	Абсолютна	НСИ
Разходи за НИРД за усъвършенстване на промишленото производство и технологиите	Абсолютна	НСИ
Дял на предприятията, извършващи НИРД	Относителна	ГФО
Балансова стойност на продукти от развойна дейност	Абсолютна	НСИ
1.2. Технологичен трансфер		
Балансова стойност на концесии, патенти, лицензии, търговски марки, програмни продукти и други подобни права и активи	Абсолютна	ГФО
Балансова стойност на машини, производствено оборудване, съоръжения и апаратура	Абсолютна	ГФО
2. Персонал		
2.1. Заплащане		
Разходи за възнаграждения	Абсолютна	ГФО
Разходи за осигуровки	Абсолютна	ГФО
Средна месечна работна заплата	Средна	ГФО
2.2. Нает персонал		
Средносписъчен брой персонал	Абсолютна	ГФО
2.3. Квалификация на персонала		

Разходи за обучения	Абсолютна	ГФО
3. Размер на местни доставки		
Степен на използване на местния факторен пазар	Относителна	Анкетна карта
4. Финансови резултати и показатели		
4.1. Приходи и финансов резултат		
Размер на приходи от оперативна дейност	Абсолютна	ГФО
Размер на брутен финансов резултат	Абсолютна	ГФО
4.2. Производителност на труда, ефективност и рентабилност		
Производителност на труда	Средна	ГФО
Коефициент на ефективност на разходите от оперативна дейност	Относителна	ГФО
Коефициент на брутна рентабилност на продажбите от оперативна дейност	Относителна	ГФО
5. Опазване на околната среда		
Разходи за НИРД за опазване на околната среда	Абсолютна	НСИ
Разходи за придобиване на ДМА и ДНА с екологично предназначение	Абсолютна	НСИ
Дял на предприятията с внедрени системи за управление на околната среда ISO 14001 или EMAS	Относителна	Клуб 9000
Разходи за опазване и възстановяване на околната среда	Абсолютна	НСИ
Разходи за екология	Абсолютна	ГФО

Източник: Таблицата е съставена от автора.

Тъй като директните ефекти от ПЧИ включват показатели, измервани с различни величини, е необходимо да бъдат направени допълнителни изчисления за тяхното съпоставяне и оценка на цялостното им влияние. На тази база авторът извежда следните **показатели за качествена оценка на генерираните директни ефекти:**

- 1) Показатели за относителен дял в група С 29.3:**
 - Относителен дял на директния ефект от ПЧИ в бранша;
- 2) Показатели за сравнителна характеристикав група С 29.3:**
 - Индекс на средните величини;
- 3) Показатели за динамика на директните ефектив група С 29.3:**
 - Относителен прираст спрямо базов период;
 - Верижен показател за годишен прираст.

За да е възможно съпоставяне на показателите за качествена оценка на генерираните директни ефекти, авторът възприема подход на превръщането им в бални оценки. По този начин е възможно изчисляване на равнищата на съответните индикатори (групи директни ефекти) чрез сравняване на данни с различни по характер величини. Принципът на измерване на директния ефект на база гореизброените показатели и индикатори е представен в таблица 3 и включва следните специфики:

- Изведени са 3 степени на положителни ефекти (слаб = 1, силен = 2 и изключителен = 3) и съответните реципрочни стойности за отрицателни ефекти (слаб = -1, силен = -2 и изключителен = -3). Подобен подход е възприет, за да се постигне достатъчна обективност на получените резултати. Въпреки това, отчитането на негативна стойност за качествена оценка на даден директен ефект е достатъчен сигнал за тревога без значение от неговата степен.

- Добавена е и оценка „незначителен директен ефект”, която е еквивалентна на неговата липса за конкретен показател.

- Липсва опция за отрицателна стойност на показателя за относителен дял на директните ефекти в бранша поради невъзможността да се отчете негативно влияние. Този показател се формира от данни с абсолютен характер и тяхното наличие предполага положителен директен ефект. Най-ниската предложена опция е еквивалентна на тяхната липса.

- При индекса на средните величини отрицателни качествени оценки на директния ефект са заложи при превес на предприятията с българска собственост спрямо чуждестранните.

- При относителния прираст спрямо базов период отрицателни качествени оценки на директния ефект са заложи при липса на положителен прираст. Подобна е логиката при верижния показател на годишна база.

- За да се оцени комплексната оценка за дадена група директни ефекти, се сравняват получените бални оценки с еднакви по размер тегла.

Таблица 3

**Преизчисляване на показателите за качествена оценка
на директните ефекти в бални оценки**

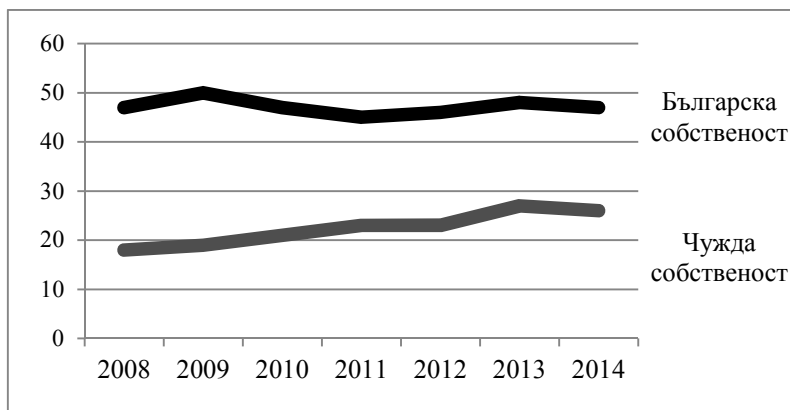
Показатели за качествена оценка на директните ефекти	Възможни стойности и тяхното преизчисляване в бални оценки						
	-3	-2	-1	0	1	2	3
Преизчисляване в бални оценки							
Степен на влия- ние (директен ефект)	Исклю- чителен (-)	Силен (-)	Слаб (-)	Незна- чителен (0)	Слаб (+)	Силен (+)	Исклю- чите- лен(+)
1. Относителен дял на прекия ефект от ПЧИ в група С 29.3		-		Под 0,1	Между 0,1 и 0,4	Между 0,4 и 0,7	Над 0,7
2. Индекс на средните величи- ни ПЧИ/БГ	Под 0,5	Между 0,5 и 0,7	Между 0,7 и 1	Между 1 и 1,1	Между 1,1 и 1,4	Между 1,4 и 2	Над 2
3.1. Относителен прираст спрямо базов период	Под 0,45	Между 0,45 и 0,6	Между 0,6 и 1	Между 1 и 1,1	Между 1,1 и 1,6	Между 1,6 и 2,2	Над 2,2
3.2. Верижен показател за от- носителен при- раст на годишна база	Под - 0,26	Между- 0,26 и- 0,16	Между - 0,16 и 0	Между 0 и 0,05	Между 0,05 и 0,2	Между 0,2 и 0,35	Над 0,35

Източник: Изчисления на автора.

**3. Резултати от проведено емпирично проучване
на директните ефекти от преките чуждестранни инвестиции**

Въпреки че след 2008 година нетните потоци от ПЧИ в българската икономика като цяло намаляват значително, то инвестиционните проекти в производството на автомобилни компоненти бележат ръст. Този процес в голяма степен е повлиян и от световната икономическа криза и реализирания спад в продажбите на световните автомобилни корпорации. Належащо е все по-голямо оптимизиране на разходите, включително и чрез релокализиране на производствени мощности за производство на автомобилни компоненти, какъвто е случаят с

България. Във фигура 2 са представени данни за броя на активните предприятия в група С 29.3 „Производство на части и принадлежности за автомобили” за периода от 2008 до 2014 година. Плавното увеличение на броя предприятия с чуждестранна собственост предполага постепенното нарастване на директните ефекти на микроравнище.

Източник на данни: НСИ.

**Фиг. 2. Брой на активните предприятия
от група С 29.3 за периода 2008-2014 г.**

3.1. Директни ефекти върху равнището на използвани технологии

3.1.1. Изграждане на технологичен и иновационен капацитет

Според публикуваните отчети и доклади за дейността на предприятията в група С 29.3, 11,54% от предприятията с чуждестранно участие и 10,64% от фирмите изцяло българска собственост заявяват, че извършват научноизследователска и развойна дейност. Тези резултати са изненадващи на фона на световните практики на ТНК, които предполагат по-значителни инвестиции в изследователски дейности. На база наличната информация качествената оценка на директния ефект от ПЧИ върху изграждане на технологичен и иновационен капацитет клони към незначителен/слаб положителен ефект.

Информация за показателите разходи за НИРД, разходи за придобиване на ДМА, предназначени за НИРД, разходи за НИРД за усъвършенстване на промишленото производство и технологиите за изследвания период не се предоставя от НСИ поради конфиденциалност. Прекалено консервативните правила на

статистиката и традиционното нежелание на отделни предприятия да споделят информация прави изследването на влиянието върху технологичния и иновационния капацитет много трудно осъществимо. Налице е нарастващата обществена нужда за по-добра информираност и прозрачност, което е и един от принципите за добро корпоративно управление.

3.1.2. Технологичен трансфер

Представените равнища на нематериалните активи, притежавани от предприятията в група С 29.3, са косвен показател за равнището на трансферирана интелектуална собственост от централите на ТНК (виж табл. 4). Качествената оценка за директния ефект на предприятията с чуждестранно участие клони към положителен силен/изключителен ефект. Това се дължи най-вече на големия им относителен дял и значително по-високите стойности на средните величини на показателя. Предприятията с чуждестранно участие регистрират по-значим ръст на показателя от над 2,7 пъти за периода 2008-2014 година.

Таблица 4

Оценка на директния ефект върху притежавана интелектуална собственост в С 29.3

Абсолютни стойности и показатели за качествена оценка	2008 година	2009 година	2010 година	2011 година	2012 година	2013 година	2014 година
Филиали на ТНК (хил.лв.)	3799	4754	2522	3179	3260	9305	10378
БГ фирми (хил.лв.)	688	752	643	992	1005	1033	1123
Относителен дял на директния ефект в бранша	0,85	0,86	0,80	0,76	0,76	0,9	0,9
Индекс на средните величини ПЧИ/БГ	14,42	16,64	8,78	6,27	5,53	16,28	16,71
Годишен темп на прираст	-	0,25	-0,47	0,26	0,03	1,85	0,12
Относителен прираст на директния ефект към базовата година	-	-	-	-	-	-	2,73
Средна бална оценка	3	2,75	1,5	2,75	2,25	3	2,5

Източник на данни: НСИ и изчисления на автора.

Ефектът върху равнището на трансферирани технологии от централите на ТНК е идентичен. Индексът на средните величини ПЧИ/БГ нараства за периода

от 20,47 до 24,09 пункта, което от своя страна разкрива задълбочаващата се технологична пропаст между двата вида предприятия.

Могат да бъдат обобщени следните изводи относно директните ефекти върху технологичното състояние и развитие на предприятията в бранша:

➤ Налице е ниско равнище на корпоративни инвестиции в НИРД както от страна на предприятията българска собственост, така и от филиалите на ТНК.

➤ Равнището на използвани технологии във филиалите на ТНК превишава значително това в предприятията българска собственост.

➤ Наблюдава се сериозно нарастване на технологичния капацитет на компаниите от група С 29.3, съдейки по покачващите се средни стойности на показателите. От друга страна обаче се задълбочава и технологичната пропаст между предприятията с чуждестранна и българска собственост.

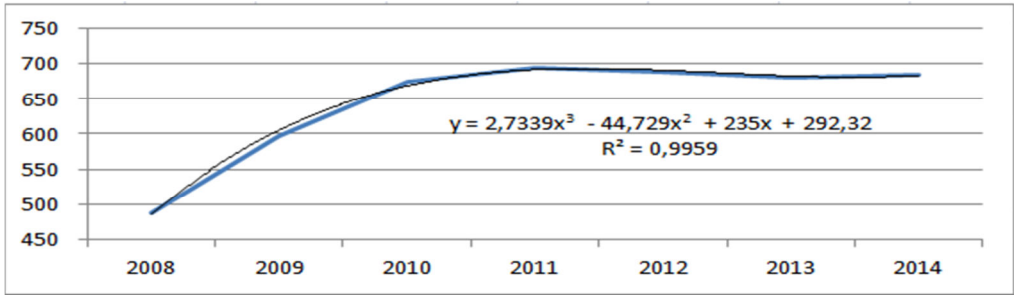
3.2. Директни ефекти върху персонала

3.2.1. Заплащане

Забелязва се устойчиво нарастване на разходите за възнаграждения и осигуровки в бранша за периода 2008-2014 година както за фирмите с чуждестранна, така и с българска собственост. За периода 2008-2014 на равнище филиал на ТНК се разходват с 1044,53 хил. лв. (32,38%) повече средства за възнаграждения. На ниво местно предприятие ръстът в относителен план е още по-голям (97,57%), което се дължи най-вече на ниската база в абсолютен характер (160,39 хил. лв.). Качествената оценка за директния ефект на предприятията с чуждестранно участие клони към положителен силен/изключителен ефект.

С изключение на 2008 година, предприятията с чуждестранно участие заплащат по-високи възнаграждения на наетия персонал. Изненадващо, на фона на значителния растеж в група С 29.3, след 2010 година средното заплащане във филиалите на ТНК достига застой, като годишният темп на прираст варира между -0,01 и 0,03. Поради тези причини оценката за директния ефект на ПЧИ клони към слаб положителен ефект.

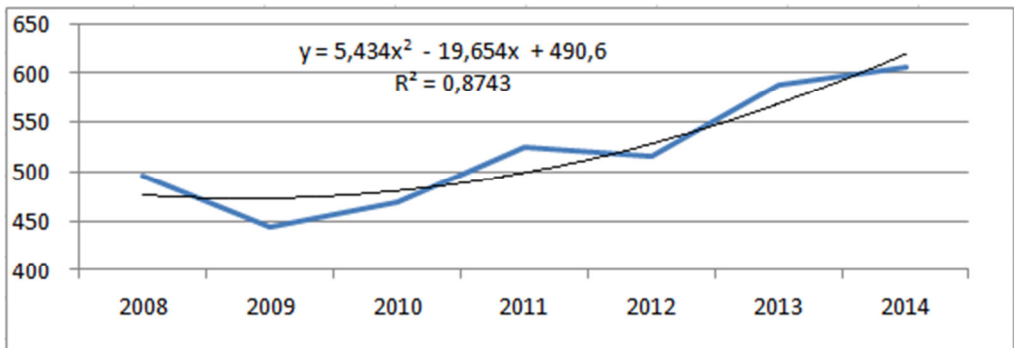
За сравнение с данните за сектор „Преработваща промишленост” филиалите на ТНК в група С 29.3 заплащат по-висока работна заплата на наетия персонал за почти целия период, което все пак говори за техния благоприятен ефект върху икономиката. За съжаление обаче, равнищата на показателя изостават от средните за българската икономика.

Източник на данни: годишни финансови отчети в С 29.3 и изчисления на автора.

Фиг. 3. Трендов модел на средната месечна работна заплата в предприятията с чуждестранно участие

Трендът на заплащане в предприятията с чуждестранно участие нараства ускорено до 2011 година (виж фиг. 3), когато с леки колебания достига горната си граница. От друга страна графиката на заплащането в предприятията българска собственост за периода 2008-2014 година е с ясно изразен нарастващ тренд (виж фиг. 4).

Източник на данни: годишни финансови отчети в С 29.3 и изчисления на автора.

Фиг. 4. Трендов модел на средната месечна работна заплата в предприятията българска собственост

С подобни темпове на прираст двата описани тренда прогнозираят уеднаквяване на средните равнища на заплащане при предприятията с чуждестранна и българска собственост.

3.2.2. Наем персонал

Преките чуждестранни инвестиции оказват силен благоприятен ефект върху предприятията от бранша чрез разкриването на 3 606 нови работни места за периода. Делът на предприятията с чуждестранно участие в общите стойности за отрасъла варира между 83,20% и 88,41%.

3.2.3. Квалификация на персонал

Показателят разходи за обучения представя данните за повишаване на квалификацията на наетия персонал на база разходите за външни услуги, отчитани от фирмите, производители на автокомпоненти. Въпреки че почти 100% от отчетените стойности се дължат на предприятията с чуждестранно участие, то оценката за директния ефект варира между слаб и силен ефект (1-2). За разлика от разгледаните досега абсолютни показатели, темпът на прираст на предприятията с чуждестранно участие за периода е отрицателен -21,41%. Оттук идва и по-ниската оценка за директния ефект поради регистрираните негативни стойности и като цяло намаляващ характер.

Обобщени са следните изводи относно директните ефекти върху човешките ресурси в група С 29.3:

➤ Равнището на наетия персонал във филиалите на ТНК и свързаните разходи за възнаграждения, осигуровки, обучения превишават значително тези в предприятията българска собственост.

➤ Равнищата на средна работна заплата във филиалите на ТНК са в застой от 2011 година насам поради навлизане и функциониране на трудоемки и нископроизводителни производства.

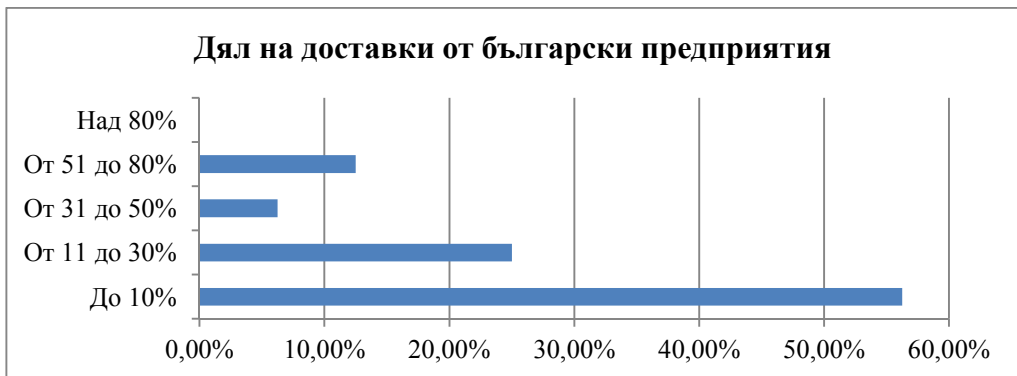
➤ Отделяните средства за обучения на персонала във филиалите на ТНК са на незадоволителни равнища, а в предприятията с българска собственост на практика такива няма.

➤ Изненадващи са намаляващите разлики и уеднаквяване на средната работна заплата между предприятията с чуждестранна и българска собственост, което може да се обясни с повишената конкуренция на пазара на труда. Възможно е филиалите на ТНК да се адаптират към обичайните условия на заплащане на местния трудов пазар, което представлява тяхно негативно влияние.

➤ Качествената оценка за директните ефекти върху персонала клони към силен положителен за абсолютните показатели и слаб положителен ефект за средната работна заплата в група С 29.3.

3.3. Директни ефекти върху размера на български доставки

Равнището на показателя „степен на използване на български доставки“ в група С 29.3 е слабо. По-голямата част от филиалите на ТНК, локализирани в България, не използват български доставчици за нужните им суровини, материали и детайли, отбелязващи най-ниската предложена степен до 10% местни доставки (виж фиг. 5). Основните причини за тази слаба обвързаност с местната икономика е липсата на подходящи български доставчици. Други причини са несъответствията в равнищата на нужните стандарти за качество, производствен капацитет и технологично равнище. Същевременно се забелязва известна закономерност в нарастване на български доставки с течение на времето на функциониране на предприятията с чуждестранно участие. Друга логична тенденция е породена от формата на осъществяване на пряката чуждестранна инвестиция – при закупуване на съществуващо предприятие се наблюдават поинтензивни връзки с български доставчици за сметка на преките чуждестранни инвестиции, насочени към изграждане на нови филиали. Директният ефект на показателя клони към слаб положителен ефект.

Източник на данни: анкетна карта, адресирана до предприятия с чуждестранна собственост.

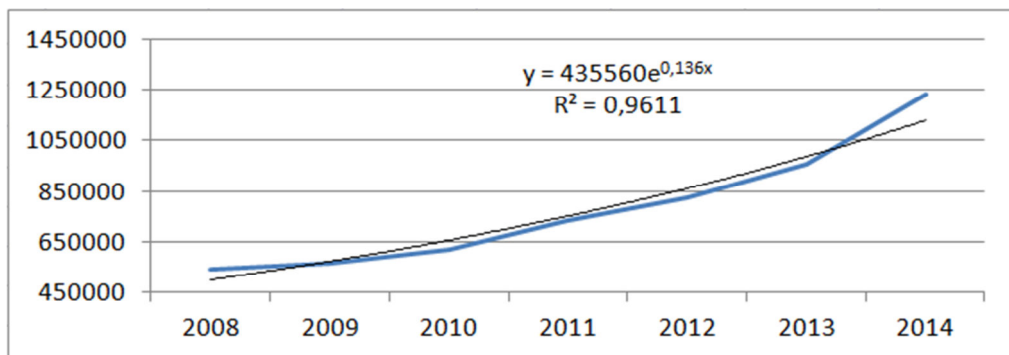
Фиг. 5. Директен ефект върху размера на местни доставки

3.4. Директни ефекти върху финансовите резултати и показатели

3.4.1. Приходи и финансов резултат

Прекият ефект върху реализираните приходи и печалба клони към изключителен положителен поради големите обеми и устойчивите нарастващи темпо-

ве на прираст на предприятията с чуждестранна собственост. Изключение правят формираните отрицателни финансови резултати за 2008 и 2009 година от предприятията с чуждестранна собственост, което води до техния силен отрицателен директен ефект. Възможно обяснение са по-значителните разходи при първоначално навлизане в бранша и световната икономическа криза.

Източник на данни: годишни финансови отчети в С 29.3 и изчисления на автора.

Фиг. 6. Трендов модел на генерираните в предприятията чуждестранна собственост приходи от основна дейност

3.4.2. Производителност на труда, ефективност и рентабилност

Нелогично на фона на емпирични изследвания от други страни филиалите на ТНК в България нямат явно преимущество пред местните фирми относно показателите производителност, ефективност и рентабилност. Задоволителните финансови показатели на предприятията с българска собственост са обясними на фона на нарастващата международна конкуренция, в която те трябва да функционират. Логично оценката за директния ефект клони към незначителен и слаб положителен.

Равнището на производителност в група С 29.3 е под средните стойности за световната икономика, като за 2014 година на един зает във филиал на ТНК „изработва“ 96 575 долара по данни на УНКТАД (2016). Съществуват сериозни резерви за нарастването на показателя до достигане на средните международни равнища.

3.5. Директни ефекти върху опазването на околната среда

Внедрени системи за управление на околната среда ISO 14001 са декларирани от 23,08% от предприятията с чуждестранно участие (6 от общо 26) и

4,26% от фирмите българска собственост (2 от общо 47). Данните са показателни за заинтересоваността на бизнеса от правилното третиране на генерираните отпадни продукти и същевременно за ниските нива на заинтересованост и пропуснати потенциални ползи. Неприятен факт е липсата на предприятия в група С 29.3, внедрили схеми за опазване на околната среда и одитиране – EMAS.

Отчетени са незадоволителни нива на екологични разходи както от страна на предприятия с чуждестранна, така и българска собственост. Средните стойности на показателя на ниво предприятие с чуждестранна собственост обаче са нищожни сравнено с техните мащаби и възможности за опазване на околната среда. Подкрепа в този ред на мисли е сравнението с разходите за оперативна дейност, спрямо които на екологията се падат между 0,003% и 0,06%.

Безспорната причина за получените силни/ изключителни положителни оценки за директния ефект произлиза от ниската база за сравнение, която представляват предприятията с българска собственост. Противно на световно утвърдените принципи за устойчиво развитие и корпоративна социална отговорност, филиалите на ТНК в България заемат сравнително пасивна позиция относно опазването на околната среда.

Информация за показателите разходи за НИРД за опазване на околната среда, разходи за придобиване на ДМА и ДНА с екологично предназначение и разходи за опазване и възстановяване на околната среда са с конфиденциален характер, поради което не се предоставят от НСИ.

Заклучение

Директните ефектите от вноса на ПЧИ за периода 2008-2014 година клонят към преобладаващо силно благоприятно влияние върху предприятията, произвеждащи автомобилни компоненти в България. Установено бе, че равнището на използвани технологии във филиалите на ТНК превишава значително това в предприятията българска собственост. Същевременно се наблюдава ниско равнище на корпоративни инвестиции в НИРД както от страна на предприятията българска собственост, така и от филиалите на ТНК. Равнището на наетия персонал във филиалите на ТНК и свързаните разходи за възнаграждения, осигуровки, обучения превишават значително тези в предприятията българска собственост. Изненадващи са намаляващите разлики и уеднаквяване на средната работна заплата между предприятията с чуждестранна и българска собственост. По-голямата част от филиалите на ТНК, локализирани в България, не използват български доставчици за нужните им суровини, материали и детайли. Прекият ефект върху реализираните приходи и печалба клони към изключителен поло-

жителен поради големите обеми и устойчивите нарастващи темпове на прираст на предприятията с чуждестранна собственост. Изненадващо на фона на емпирични изследвания от други страни, филиалите на ТНК в България нямат явно преимущество пред местните фирми относно показателите производителност, ефективност и рентабилност. Противно на световно утвърдените принципи за устойчиво развитие и корпоративна социална отговорност, филиалите на ТНК в България заемат сравнително пасивна позиция относно опазването на околната среда.

Наблюдаваната двойственост на последиците от реализираните преки чуждестранни инвестиции изисква политиката към тях да се основава на много по-сериозни доводи от хипотетични предположения за тяхното присъствие в дадена икономика. Тази по-сериозна основа е систематично изучаване на ефектите от тях. За страна като България това е особено актуално, имайки предвид състезанието на отделните правителства и политиката по привличане на преки чуждестранни инвестиции изобщо. За допълнително мултиплициране на положителните ефекти е нужно прилагането на инициативи за промотиране и задълбочаване на връзките между предприятията с местна и чуждестранна собственост. По този начин българската икономика може по-пълноценно да се възползва от световните производствени системи и да гарантира по-дългосрочното обвързване на навлезлите преки чуждестранни инвестиции.

Литература

1. BLOMSTROM, M., KOKKO, A., ZEJAN, M. (2000) *Foreign Direct Investment – Firm and Host Country Strategies*. London, Palgrave Macmillan Press, p.30
2. BLOMSTROM, M., PERSSON, H. (1983) Foreign Investment and Spillover Efficiency in an Underdeveloped Economy: Evidence from the Mexican Manufacturing Industry. *World Development*, 11(6), p. 493
3. BRETANA, G. (2004) *Department of Trade and Industry. The 2004 R&D Scoreboard: The Top 700 UK and 700 International Companies by R&D Investment*. London, DTI.
4. Club 9000 [Online]-Available from: www.club9000.org [Accessed 19/08/2019]
5. DUNNING, J., LUNDAN, S. (2008) *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Cheltenham, UK, Edward Elgar Publishing, p. 552
6. FORTE, R., MOURA, R. (2013) The effects of FDI on the host country's economic growth: theory and empirical evidence. *The Singapore Economic Review*, 58 (3), p. 1-20

7. GE, Y. (2006) The Effect of FDI on the Urban Wage in China: An Empirical Examination. *Urban Studies*, 43 (9), p.1439–1450
8. GIRMA, S.et.al. (2014) Estimating direct and indirect effects of FDI on firm productivity in the presence of interactions between firms. *Journal of International Economics*, p.1-13
9. HITAM, M., BORHAN, H. (2012) FDI, Growth and the Environment: Impact on Quality of Life in Malaysia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 50, p. 333–342
10. KOLEV, K. (2012) *Globalizatsiya, transnatsionalnikorporatsii i regionalnorazvitie*. Varna, Steno, p. 233-256 (in Bulgarian)
11. MAHMOOD, H., CHAUDHARY, A. (2013) Impact of FDI on Tax Revenue in Pakistan. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 7 (1), p. 59-69
12. MLADENOVA, Z., DIMITROVA, V., KOLEV, K. (2005) *Prekite chuzhdestranni investitsii v region Varna*. Varna, Nauka i ikonomika, p. 150-173
13. National Statistical Institute[Online]–Availablefrom:www.nsi.bg[Accessed 19/08/2019]
14. Trade and Development Board of UNCTAD. (2011) *FDI, the Transfer and Diffusion of Technology, and Sustainable Development*. Geneva, p.10-12
15. UNCTAD.(1999) *World Investment Report*.p.157-370
16. UNCTAD.(2016) *World Investment Report*. page 29
17. UNCTAD.(2017) *World Investment Report*. page 26
18. UNCTAD. (2018) *World InvestmentReport*. Annextables A1
19. VIND, I. (2008) Transnational companies as a source of skill upgrading: The electronics industry in Ho Chi Minh City. *Geoforum*, 39, p.1480–1493
20. VINTILA, D., POPESCU, G. (2012) The effects of FDI on employment in CEE. Focus on Romania and Poland. *Economic Science Series*, University of Oradea, p. 81-87
21. ZENG, K., EASTIN, J. (2012) Do Developing Countries Invest Up? The Environmental Effects of Foreign Direct Investment from Less-Developed Countries. *World Development*, 40 (11), p. 2221-2233

**DIRECT EFFECTS FROM FOREIGN DIRECT INVESTMENTS
IN THE BULGARIAN AUTOMOBILE PARTS PRODUCTION INDUSTRY**

Miroslav MANEV

Abstract

Presented are the results from a conducted survey for analysis and assessment of the direct effects from foreign direct investments (FDI) in the Bulgarian automobile parts production industry. The methodology used is based on data basis from annual financial reports of the companies divided by their Bulgarian/foreign ownership status. The transnational corporations' (TNC) affiliates in the sector generate strong positive effects through increased technological capacity, generated employment, revenues and profit, as well as expenditures for wages. At the same time is observed increase in the technological gap between the companies with foreign and Bulgarian ownership. Surprising are the decreasing differences and unification of the average salary, low levels of corporate investment in R&D and passive position towards environmental protection.

Key words: *Foreign direct investment; automobile industry; direct effects.*